

Otakar Kirsch – Lucie Jagošová

ČESKÁ STOPA PŘI ZALOŽENÍ A POČÁTEČNÍM ROZVOJI MEZINÁRODNÍ KOMISE PRO MUZEEOLOGII ICOFOM

Annotation

The study presented analyzes the share of representatives of the Czech, or Czechoslovak, museology on the activities of the International Committee for Museology operating within the International Council of Museums, which, for more than 40 years, has been a major influencer of the museological discourse. It focuses mainly on the first decade of its existence; in addition to the Czech influence, the subsequent participation in the individual activities, organization and thought formation of this association, where Jan Jelínek, Zbyněk Zbyslav Stránský and Vinoš Sofka played a significant role, became a subject of interest. The research used not only foreign publications devoted to the history of the committee, but also so far not much reflected period materials and information sources of an archival nature.

Keywords: historical museology, Czech/Czechoslovak museology, history of Czech/Czechoslovak museology, history of ICOFOM, Brno School of Museology, Jan Jelínek, Zbyněk Zbyslav Stránský, Vinoš Sofka

Mezinárodní muzeologickou komisi (International Committee for Museology, dále jako ICOFOM), která vznikla v rámci Mezinárodní rady muzei (International Council of Museums, dále jako ICOM), lze od jejího založení v roce 1977 považovat za jedinečnou a skutečně mezinárodní platformu pro vzájemnou interakci mezi muzeology a muzejními pracovníky nad muzeologickými otázkami.¹ Od svých počátků se ICOFOM zaměřovala na výzkum, studium a rozvoj teoretické báze muzeologie, kterou chápě jako svébytnou vědní disciplínu, a také dává prostor pro kritickou analýzu hlavních trendů soudobé muzeologie. Komise shromažďuje členskou základnu utvárenou zástupci ze všech kontinentů, která reflekтуje také náhled na specifické funkce muzea jako instituce a jeho společenskou (sociální) roli, a to s uvědomováním si jednotlivých regionálních specifik.² V současnosti ji tvoří více než tisíc členů z 94 různých zemí, od etablovaných muzeologů z akademického prostředí, přes mladé vědce na počátcích akademické dráhy, pracovníky muzeí až po doktorandy.³ Za více než čtyři desítky let existence se mezi řadou dalších významných osobností výrazně projevovali také čeští muzeologové. Sledovat tuto stopu a s ní spojené myšlenkové a organizační projekty, které podstatným způsobem ovlivnily tehdejší muzeologický diskurz, si klade za cíl předložený příspěvek. Při analýze dané problematiky se soustředí na první dekádu vývoje ICOFOM, pro niž bylo charakteristické intenzivní hledání vlastní náplně činnosti a dalšího směrování spolu s výrazným zastoupením českých (v případě Vinoše Sofky českého původu) muzeologů na postu předsedů a členů výboru. Článek staví na reflexi aktuálních zahraničních prací zabývajících se dějinami ICOFOM, věnuje však zvýšenou pozornost i starším relevantním textům včetně dobové publikáční produkce zkoumané komise. Nezbytný pilíř zdrojové základny představují archivní prameny mimo jiné doklady působení českých muzeologů v organizaci ICOM.

Podíl na vzniku ICOFOM

Za základní prvek vedoucí k založení ICOFOM lze považovat institucionalizaci muzeologického myšlení intenzivněji započatou v průběhu 60. let 20. století. Neodmyslitelnou náplň programu tehdejších výukových a vědeckých pracovišť představovala mezinárodní kooperační spočívající ve výměně informací prostřednictvím publikáčních výstupů a živých diskuzí motivovaných cílem ujasnit si další cíle a směrování rodícího se oboru. Zásadním způsobem se do nich zapojili představitelé obou muzeologických center v tehdejším Československu (brněnská externí katedra muzeologie a pražské Středisko pro výuku muzeologie), kteří využívali krátkého společenského uvolnění, aby své vize představili světové odborné veřejnosti. Přirozenou platformou se pro ně mimo jiné stávala i jednání některých výborů ICOM,⁴ přičemž nejvýrazněji se jejich snaha projevovala v Mezinárodním výboru pro vzdělávání muzejních pracovníků (International Committee for the Training of Personnel, dále jako ICTOP) založeném v roce 1968.⁵ Vhodná doba pro konstituování speciálního muzeologického útvaru, od něhož si českoslovenští muzeologové zároveň slibovali legitimaci vlastního postavení vůči některým námitkám vycházejícím z domácího prostředí, však ještě nenastala, přestože již počátkem šedesátých let byl vypracován jeho návrh.⁶ Tehdejší atmosféru v mezinárodním sdružení vystihuje ostatně reakce prezidenta sdružení Hendyho, který měl na dotaz, zda by nebylo vhodné vytvořit samostatnou organizační sekci, zareagovat otázkou: „Na co?“⁷ Další československá iniciativa byla v tomto směru načas přerušena nástupem normalizace. Přes výrazné dopady v personální, organizační i tematické rovině se československému muzejnictví podařil doposud nevidaný úspěch – Jan Jelínek (1926–2004), dlouholetý ředitel Moravského muzea a vedoucí externí katedry muzeologie na brněnské univerzitě, byl zvolen do pozice předsedy ICOM, kterou následně zastával po dvě volební období (1971–1977).⁸

- 4 Československo patřilo mezi zakládající země ICOM vzniklé v roce 1946 v Paříži, nicméně významné angažmá jejich členů bylo přerušeno několik let po únorovém převratu. K obnově participace na činnosti komise pak ve větší míře nastalo v průběhu šedesátých let. Viz Pavel DOUŠA, *Organizace českého muzejnictví 1945–1989: Systém řízení muzeí v zajetí politické ideologie*, disertační práce, Slezská univerzita v Opavě, Filosoficko-přírodo-vědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie, Opava 2005, s. 52–54; 107–109; 144–146.
- 5 Podnět k vytvoření ICTOP (International Committee for the Training of Personnel) byl dán na brněnském jednání vyučujících v oboru muzeologie/muzejníctví v roce 1967. Viz např. Zbyněk Zbyslav STRÁNSKÝ, *Úvod do studia muzeologie*, Brno 1980, s. 16.
- 6 Archiv Moravského zemského muzea (dále AMZM), fond ICOM (nezprac.), složka ICOM 62–65, podsložka J. Jelínek – projev po zvolení presid. ICOM – Advisory Board, New York 1965 – Návrh na ustavení sboru resp. komise pro muzeologii a muzeografii při ICOM (nedat.).
- 7 Zbyněk Zbyslav STRÁNSKÝ, *Questions are gates leading to the truth*, Museological working papers: Interdisciplinarity in museology 1981/2, s. 19.
- 8 Antropolog Jan Jelínek své muzeologické aktivity rozvíjel zejména od roku 1958, kdy byl jmenován do čela Moravského muzea v Brně. Ze své fidelitní funkce se přímo podílel na vybudování Ústavu Anthropos, pod jeho kuratelou postupně vznikly i Etnografický ústav a tzv. Mendelianum. Počátkem šedesátých let při muzeu inicioval založení muzeologické oddělení, které mělo metodicky a organizačně ovlivňovat činnost jihomoravských muzeí, a v roce 1963 se zasloužil o zřízení externí katedry muzeologie. Vycházel přitom z přesvědčení, že muzejní práci je nutné opřít o propracovanou teorii vycházející z vědeckých principů, na jejímž základě by se obor muzejnictví více přiblížil potřebám proměňující se společnosti. Skládat se přitom měla ze tří vzájemně provázaných a rovnoramenně zastoupených složek – vědecké práce, dokumentace a prezentace. Jelínek se ve svých muzeologických úvahách bliže zaměřoval na oblast komunikace s návštěvníkem, v níž prosazoval zvýšené uplatňování psychologických aspektů, zasazoval se však také o zavádění inovativních metod a technik v prezentaci oblasti (práce se světem, využití dioram a audiovizuálních prostředků, prezentace sbírkových předmětů na pohyblivém pásu). Vice viz Petr KOSTRHUN – Václav SOUKUP – Barbora PŮTOVÁ – Zdenka NERUDOVÁ, *Úsvit pravěkých lovčů: po stopách Jana Jelínka – Dawn of prehistoric hunters: in the footsteps of Jan Jelínek*, Brno 2016; Otakar KIRSCH, *Jan Jelínek (1926–2004)*. Organizátor české a světové muzeologie, in: T. Borovský – T. Němec – J. Němec (edd.),

1 François MAIRETTE, *ICOFOM and history*, in: Bruno B. Soares (ed.), *A history of museology: Key authors of museological theory*, Paris 2019, s. 11.

2 Tímto způsobem její hlavní cíle definovali členové komise na webových stránkách sdružení. *About ICOFOM*, in: ICOFOM: ICOM International committee for museology, <<http://icofom.mini.icom.museum/welcome/welcome-to-the-international-committee-for-museology-icofom/>>, citováno ke dni 4. 8. 2020.

3 F. MAIRETTE, *ICOFOM and history*, s. 12–13.

Obr. 1: Jan Jelínek (1926–2004).

Archiv Moravského zemského muzea, Pavilon Anthropos MZM, reprofoto Petr Kostrhun.

sdružených v ICOM, kde se projednávaly postupy pro prosazení společných požadavků usilující o změny v dosavadním směřování. Právě zásadní reforma dosavadního směřování asi nejvýstižněji charakterizuje Jelínkovo prezidentské působení. Vedle změn týkajících se způsobu hlasování, členství a finančních záležitostí se do centra jeho pozornosti dostala otázka jednotlivých komisi, které měly tvořit základní pilíře aktivit ICOM.¹⁰ Počítalo se zejména s příchodem většího počtu odborníků, čímž by se dosáhlo přísně nových myšlenek a zabránilo uzavřenosti a stagnaci, přičemž jedním z jednotících prvků činnosti se měla stát muzeologie vnímaná jako výrazný prostředek pro adekvátní uplatnění muzeí v současné společnosti. Podpora tohoto obooru však byla v Jelínkově koncepci zastoupena i konkrétními návrhy zahrnujícími mimo jiné vytvoření sítě muzeologických univerzitních učilišť (na návrh UNESCO se uvažovalo o zří-

Pod ochranou Kleiö. Historické obory na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, Brno 2019, s. 99–100. Současně byl Jelínek aktivní v ICOM, kde se kromě ICOFOM podílel zejména na činnosti mezinárodních komisí pro regionální muzea a vzdělávání muzejních pracovníků, aby byl v roce 1971 na zasedání v Grenoblu zvolen předsedou této organizace. O Jelínkově mezinárodním renomé svědčí mimo jiné fakt, že se podílel na vybudování muzejních institucí a jejich expozic v zemích třetího světa. K jeho roli v ICOM viz Sid Ahmed BAGHLI – Patrick J. BOYLAN – Yani HERREMAN (edd.), *History of ICOM (1946–1996)*, Paris 1998, s. 26, 76; Martina LEHMANNOVÁ, *ICOM Czechoslovakia and Jan Jelínek*, Museologica Brunensis 4/2, 2015, s. 81–83; TÁŽ, *Československý výbor ICOM – hybatel dění*, Věstník AMG 2014/1, s. 20–22.

9 M. LEHMANNOVÁ, *ICOM Czechoslovakia and Jan Jelínek*, s. 82.

10 AMZM, fond ICOM (nezprac.), složka ICOM 71, 72 – Zpráva o reorganizaci ICOM, bod 5 (nedat.).

Jelínkovo působení sice nastartovalo přelomovou etapu uvnitř sdružení, cesta k organizačnímu etablování muzeologie na jeho půdě však byla komplikovaná. Brněnský muzejník zbavený postu ředitele Moravského muzea se ve své nové roli zpočátku musel vypořádat s řadou nepříznivých okolností. V prvé řadě musel překonat nedůvěru československých úřadů, která byla nejen výsledkem jeho angažmá v období tzv. pražského jara (jednalo se zejména o účast na aktivitách tehdejšího Svazu muzejních pracovníků usilujícího o širší autonomii v postavení muzejních pracovníků vůči státnímu a stranickému aparátu), ale také více-méně samostatného postupu při kandidatuře na předsednický post bez dostatečné konzultace s nadřízenými orgány.⁹ Postupně uklidnění situace pak přineslo opětovnou participaci na dalším rozvoji československého muzejnictví a zároveň aktivní roli při pravidelných setkáních tzv. národních výborů socialistických států

zení takového centra v Brně), vydání publikace pro studenty i muzejní pracovníky vycházející z teoretických podnětů (pracovní název zněl *Treatise on museology*) či pravidelného setkávání vyučujících muzeologie, kteří by si tak ujasňovali svá stanoviska.¹¹

Dílčí snahy prosadit muzeologické myšlení v rámci ICOM však od počátku vedly k založení trvalejší platformy, která by směřovala k vytvoření kooperujícího koncepčního týmu zabývajícího se rozpracováním zásadních otázek současného a budoucího rozvoje muzeí v teoretické rovině. Jelínek o její nutnosti postupně přesvědčil své okolí a sám ke konci svého druhého funkčního období začal s realizací projektu, jehož vyvrcholením mělo být založení samostatné muzeologické komise během generální konference ICOM v Leningradě a Moskvě v roce 1977. Tehdejší předseda si od jejího vzniku sliboval větší zastoupení účastníků ze socialistického bloku a kromě bezproblémového zřízení nového útvaru měla zároveň udržet kontinuitu jeho dosavadního předsednického programu. Sám proto u sovětských představitelů urgoval přijetí pořadatelské nabídky.¹² Samotnému schválení však předcházely nutné přípravné kroky. Návrh na zřízení Jelínek podal na zasedání poradního výboru ICOM v Paříži v červnu v roce 1976¹³ a na základě rozhodnutí předsednictva organizace již o měsíc později došlo k formálnemu ustanovení ICOFOM.¹⁴ Ještě před generální konferencí pak Jelínek na přelom března a dubna 1977 svolal zasedání, na němž byl za účasti domácích a zahraničních hostů představen rámcový program sdružení včetně stanovení tematických priorit, které měly tvořit vztahy k dalším kulturním a paměťovým institucím, participace návštěvníků při muzejní prezentaci a způsoby práce s mladou generací.¹⁵ K oficiálnímu založení však došlo v průběhu květnové generální konference, kde byl v leningradské Ermitáži schválen statut, podle něhož měla nová komise především analyzovat a rozvíjet hlavní trendy současné muzeologie a pomáhat ji ustanovit jako vědeckou disciplínu. Kromě schválení hlavních cílů a způsobu fungování, které se nelišily od závěrů prezentovaných již o rok dříve v Brně, došlo i k vytvoření dvou pracovních skupin a ke zvolení Jana Jelínka předsedou.¹⁶ Pro něj byla nová funkce nejen logickým vyústěním dlouhodobého organizačního a odborného působení, ale i možností, jak se nadále udržet v jeho oficiálních strukturách. Po skončení druhého funkčního období totiž nemohl být zvolen do vrcholné funkce, nicméně jako hlavní představitel ICOFOM měl právo zúčastňovat se každoročních zasedání poradního a výkonného výboru ICOM a mít tak přehled o dalším dění.

Podíl na vedení ICOFOM a jejích koncepcích

Ve svém iniciačním prohlášení předloženém ICOM měla nová komise v úmyslu věnovat pozornost „možnostem a limitům vědeckého výzkumu ve velkých a malých muzeích“, což však

11 Tamtéž.

12 AMZM, fond ICOM (nezprac.), složka ICOM 73 C, podsložka MK – Koncept dopisu J. Jelínka 1. náměstku ministra kultury V. I. Popovovi (nedat.).

13 AMZM, fond ICOM (nezprac.), složka ICOM 76, podsložka ICOM – 1976, od poloviny července přijatá korespondence – Josef KUBA, *Zpráva ze služební cesty*, s. 7 (jednání poradního výboru ICOM, červen 1976).

14 AMZM, fond ICOM (nezprac.), složka ICOM 77, podsložka Zahraniční korespondence ICOM – Koncept dopisu J. Jelínka ze 3. 4. 1977 členům mezinárodní komise shromažďující výsledky brněnského setkání konaného ve dnech 29. 3. – 2. 4. 1977 (angl.).

15 AMZM, fond ICOM (nezprac.), Jako tzv. předběžný členové (preliminary members) jsou v dokumentu kromě Jelinka uvedeni i I. Antonova (SSSR), P. Perrot (USA), J. Swiecimski (Polsko), W. Ennebach (NDR), V. T. Jensen (Dánsko) a W. Klausewitz (SRN).

16 AMZM, fond ICOM (nezprac.), Report on the meeting of the „ad hoc“ committee for museology in 19–23 May, 1977 in Leningrad, USSR.

nebylo primárním cílem, který ICOFOM a jeho členové sledovali.¹⁷ V počátečních letech své existence se ICOFOM pod vedením Jana Jelínka soustředil na podporu otevřeného, demokratického fóra pro muzeologické debaty, jež by prostřednictvím svých participantů komunikovaly problematiku muzejnictví v měnící se společnosti. Počáteční proklamované aktivity směřující k participaci na publikaci *Treatise on museology*, přípravě propagační výstavy o muzeologii a spolupráci s dalšími komisemi ICOM lze spíše chápat jako startovací projekty. Možnost razantněji vstupovat do koncepčních a organizačních záležitostí a rozvíjet tak další činnost uskupení, od něhož se očekávaly výrazné zásahy do tehdejšího muzejnictví i mezinárodního profesního sdružení, však byly do značné míry omezeny. Jelínek se totiž musel vypořádat se snahami zrušit sekretariát ICOM fungující při Moravském muzeu a omezením výjezdů do zahraničí (paradoxně zamítavé stanovisko nezaujaly vrcholné orgány státní a stranické správy, ale zřizovatelská instituce Moravského muzea), mnoho času ale věnoval i vědeckým projektům, u nichž hrála prim výstavba národního muzea v Libyi probíhající ve spolupráci s UNESCO.¹⁸ Vzniklá situace násobená zdravotními komplikacemi pak vedla k oslabení Jelínkovy pozice i samotného ICOFOM. Nejprve byla smíšeně přijata zpráva o jejím založení a programu na zasedání ICTOP v Leicesteru (1979), na níž byly vyjádřeny obavy z velkého zastoupení muzeologů ze socialistických států a s tím spojené indoktrinace marxisticko-leninskými myšlenkami. Hlavní problémy ale nastaly uvnitř komise, kde se na zasedání v letech 1980 a 1982 dostala ke slovu opoziční skupina reprezentovaná stoupenci ekomuzeí a tzv. nové muzeologie (hlavně G. H. Rivière) usilující o získání dominantního vlivu na její chod. Jelínkovo angažmá ve vedoucí pozici pak bylo ukončeno v roce 1982, kdy se hlavním důvodem odchodu stala jeho zdravotní indispozice.¹⁹

Jelínkova omezená komunikace v rámci každoročních setkání, jichž se nemohli aktivně zúčastňovat členové z jiných kontinentů, zapříčinila, že hlavními hybateli rozvoje ICOFOM se staly tzv. pracovní skupiny (working groups). Nejiniciativnější z nich byla tzv. redakční rada (editorial board), v níž se postupně stále více prosazovala další osobnost s českými kořeny – Vinoš Sofka (1929–2016).²⁰ Jeho přijetí předcházelo tajné setkání s Jelínkem v roce 1978 uskutečněné v Paříži, protože za nedovolené opuštění Československa by mu při návratu do vlasti hrozilo

17 Srov. S. A. BAGHLI – P. J. BOYLAN – Y. HERREMAN (edd.), *History of ICOM*, s. 98.

18 V letech 1976–1985 Jelínek dojížděl do této severoafrické země pravidelně a kromě konceptu národního muzea sem zorganizoval celkem pět výprav, při kterých získal obrovské množství archeologického i etnografického materiálu. Miroslav BELICA, *Naši lidé v Kaddáfího Libyi: nejen o zbraních, semtexu a Lockerbie*, Praha 2018, s. 85.

19 Více o tehdejších rozporech v rámci ICOM a Jelínkové obtížné pozici Petr van MENSCH, *Towards a methodology of museology*, disertační práce, University of Zagreb, Zagreb 1992, <<http://emuzem.cz/admin/files/Peter-van-Mensch-disertace.pdf>>. Ph.D. Thesis, citováno ke dni 4. 8. 2020.

20 Brněnský rodák se začal v oblasti muzejnictví výrazněj angažovat od šedesátých let, kdy se mimo jiné podílel na realizaci výstavy Velká Morava, jež byla mezi lety 1963–1968 představena široké československé i zahraniční veřejnosti. Události Pražského jara jej následně donutily k emigraci do Švédska, kde pokračoval ve své muzejní činnosti a stále intenzivněji se zabýval její teoretickou bází. V rámci ICOFOM působil v osmdesátých letech jako její dlouholetý předseda, přičemž zejména pro své editorské aktivity a organizátorské schopnosti byl členeskou základnou vnímán jako spojovací most mezi muzeology z východní Evropy a jejich západními kolegy a výrazná osobnost, jež se zasloužila o prosazení muzeologie na mezinárodním fóru. Později se stal členem exekutivy ICOM a v letech 1992–1995 působil jako její viceprezident. V této době se Sofka výrazně angažoval také při přípravách Mezinárodní letní školy muzeologie a v roce 1996 se stal vedoucím Katedry UNESCO pro muzeologii a světové dědictví v Brně. Více o něm např. Peter van MENSCH, *Some impressions concerning Vinoš Sofka (1929–2016): lawyer, bricklayer, administrator, and museumologist*, *Museologika Brunensis* 5/1, 2016, s. 74–76; Suzanne NASH, *The UNESCO Chair of Museology and World Heritage: Mrs. Suzanne Nash's memories of the origins of the UNESCO Chair of Museology and World Heritage and of the first UNESCO Chair holder Vinoš Sofka*, *Museologika Brunensis* 4/2, 2015, s. 72–73.

uvěznění. Do ICOFOM vstoupil po vyjasnění vzájemných možností spolupráce jako zástupce Švédska²¹ a již téhož roku se zúčastnil druhého setkání v Polsku, kde předložil koncept časopisu rozvíjejícího mezinárodní diskusi o problematice muzeologie. Díky svým progresivním myšlenkám v oblasti muzeologie a neustálému zdůrazňování naléhavé potřeby muzeologického výzkumu a vzdělávání se Sofka velmi brzy zařadil mezi výrazné hlasy ICOFOM.²² Své postavení uvnitř organizace ještě posílil řadou důležitých setkání, na kterých supoval ne-přítomného Jelínka a nebylo proto překvapením, když rezignujícího předsedu nahradil i ve vedoucí funkci v roce 1982 (ráděn 1983). Hned první léta však pro něj znamenala řadu obtíží spočívajících v hrozícím rozštěpení, a tak musel hledat způsoby, jak vytvářet pomyslné mosty mezi různorodými muzeologickými koncepty.²³ Kriticky se vedle politicky motivovaných antagonismů souvisejících s tehdejší geopolitickou situací vyhrotil zejména vztah s představiteli nové muzeologie, zejména autonomně působící prozatímní skupinou ekomuzeologie. Její aktivity vyvrcholily uspořádáním mezinárodních seminářů v kanadském Quebecu (1984) a Lisabonu (1985), kde byla založena

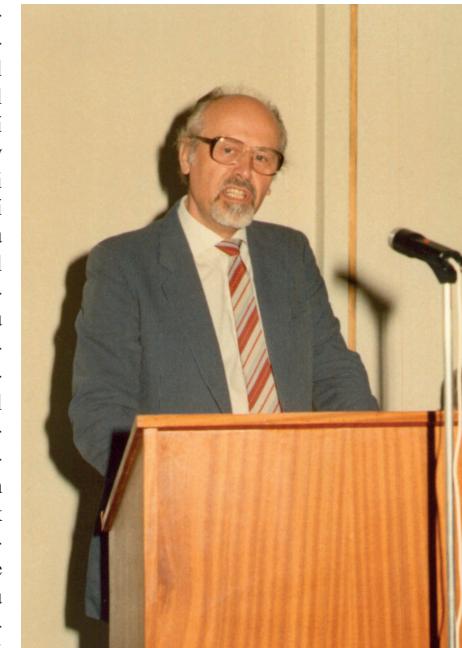
Mouvement international pour une nouvelle Muséologie (MINOM), která byla nakonec přijata ICOM jako přidružená organizace.²⁴ Pro ICOFOM bylo však důležité, že k němu zůstali stále loajální důležití představitelé hnutí (např. André Desvallées) i řada členů MINOM, kteří z ICOFOM nevystoupili. Nová muzeologie tak nadále zůstávala jedním z důležitých prostředků reflexe muzejní problematiky uvnitř organizace, přesto však patřila mezi jeden z mnoha proudů a přístupů. Na stabilizaci instituce pak měl vliv i Sofkou prosazený tzv. dlouhodobý program stanovující prostředky k dosažení hlavních cílů politiky ICOFOM (stále spočívajících v teoretické reflexi muzejního fenoménu), kterými se stala symposia, přednášky, workshopy, publikace a muzeologicky orientované výstavy. Aktivní participace členů na pořádaných akcích vedla k optimistickým hodnocením celkového přínosu sdružení vnímaného jako respektovaná

21 Srov. Vinoš SOFKA, *My adventurous life with ICOFOM, museology, museumists and anti-museumists, giving special reference to ICOFOM Study Series*, April 1995, http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/icoform/pdf/ISS%20HISTORY%201995%20V.%20SOFKA.pdf, citováno ke dni 4. 8. 2020.

22 Bruno Bralon SOARES, *Museology, building bridges*, in: B. B. Soares (ed.), *A history of museology: Key authors of museological theory*. Paris 2019, s. 27.

23 Tamtéž, s. 28–30.

24 Více viz Peter DAVIS, *Ecomuseums: A sense of place*, New York 2011, s. 62–63.

Obr. 2: Vinoš Sofka (1929–2016).

Archiv Masarykovy univerzity, bývalý fond Oddělení muzeologie Ústavu archeologie a muzeologie – převzatý pracovník univerzitního archivu.

mezinárodní platforma pro diskuzi o muzeologii, přičemž právě Sofka o konci 80. let hovořil jako o „muzeologickém boomu“.²⁵

V období Sofkova předsednictví se do diskuzí o celkové podobě organizace, zpočátku výhradně korespondenční formou, stále intenzivněji zapojoval i významný český muzeolog Zbyněk Zbyslav Stránský (1926–2016).²⁶ Jeho angažmá se zvýraznilo po Jelínkově odchodu, nicméně uvolněné místo ve vedení či výboru nebylo možné pro tehdejší ČSSR obhájit, protože bylo Stránskému znemožněno odjet na volební setkání v Londýně v roce 1983.²⁷ Jako uznávaný a akceptovaný teoretik se však stal členem programové pracovní skupiny (programme working group), v jejímž rámci se pod Sofkovým vedením měl podílet na novém směrování ICOFOM. Ve svých podnětech z roku 1983 zdůraznil zejména nezastupitelnou úlohu muzeologie, která při teoretickém uchopení muzejního fenoménu nemůže být nahrazena jinou vědou angažovanou v muzeu, zároveň ale musí být upřena k řešení konkrétních a aktuálních témat souvisejících s muzejní současností. Vytváří tak most, který muzejnictví spojuje se životem. Samotnou ICOFOM pak vnímal jako jakýsi „myšlenkový trust“ pro muzeologii, muzejnictví i samotný ICOM, která by měla 1) řešit teoretické základy muzeologie a vytvořit základnu k jejich řešení (vědom si omezeného množství lidí), 2) kooperovat s obory jakými jsou archivistika, teorie informace, knihověda či dokumentaristika, 3) chopit se konkrétních problémů jaké představuje muzejní sbírkový předmět, selekční hlediska, povaha a funkce sbírek, podstata muzejní prezentace, přičemž ke každé z těchto aktivit by měly být vytvořeny odpovídající subkomise.²⁸ Mezi další důležité body programu zároveň klade spolupráci na muzejní příručce (*Treatise on museology*) ve spolupráci s dalšími komisemi ICOM a myslí i na cílenou propagaci (odevzdání *Dictionaria museologica* na generální konferenci, výstava muzeologické literatury). ICOFOM se podle něj však musí při řešení jednotlivých úkolů opírat o konkrétní muzeologická pracoviště, protože pro realizaci má velmi omezené možnosti vyplývající z jeho postavení coby muzejní profesní organizace založené na dobrovolné bázi.²⁹ Podobným zásadám Stránský zůstal věrný i po svém zvolení do výboru ICOFOM v letech 1986 a 1989,

kdy se z této funkce mohl výrazněji podílet i na setkáních a konferencích, pro něž často připravoval podkladové materiály a inicioval jejich tematické zaměření. Stále více příležitostí se mu dostávalo i při různých odborných, ale i reprezentativních vystoupeních – např. v roce 1989 na generální konferenci v Haagu shrnul desetiletou činnost komise a přednesl nekrolog sovětského muzeologa A. Razgoně.³⁰

Podíl na odborných a edičních aktivitách

Jednu ze zásadních aktivit ICOFOM tvořila vydavatelská činnost, v níž od počátku dominoval Vinoš Sofka. Již od roku 1978 se organizačně chopil přípravy první publikace, jež měla podle původních záměrů čelit bariérám rozdělujícím světovou muzeologii prostřednictvím sjednocení pohledů na vnímání klíčových pojmu a vybraných oborových problémů. Při získávání příspěvků využil se svými kolegy metodu tzv. working papers, kdy se před zveřejněním obrátili na předem vytípované autory s vlastními vizemi daného tématu s cílem vyvolat zpětnou vazbu. Úspěšně se rozvíjející projekt však přes proklamovanou podporu tehdejších vrcholných představitelů ICOM nedisponoval dostatečnou finanční částkou, přičemž celý problém nakonec musel vyřešit sám Sofka ve spolupráci s Jelinkem a svými svědskými kolegy.³¹ Vydání dvou čísel *Museological Working Papers* (dále jako MuWoP) v letech 1980 a 1981³² nicméně znamenalo výhodnější formu pro rozšíření koncepcí a pohledů, než jakou představovaly dosavadní diskuze na sjezdech ICOFOM. Kromě vytvoření onoho „konstantního světového sympozia“³³ pro teoretické nazíráni na oblast muzeologie jejich význam spočíval i v brzkém uvědomění si celkové obtížnosti nalézt „jednoduchou společnou muzeologii“, která by mohla stát nad muzejní praxí. Z původních intencí, které usilovaly o názorovou jednotnost, měla být zkoumaná problematika vnímána v různorodých pojetích a kontextech.³⁴ Nemožnost pokračovat v nákladné vydavatelské činnosti představované MuWoP záhy postavila do centra Sofkova editorského zájmu každoročně pořádaná tematická sympozia s přednáškami a diskuzemi, jejichž výstupy byly od roku 1983 následně zveřejněny v samostatných svazcích nazývaných *ICOFOM Study Series* (dále jako ISS).³⁵ Sofka i toto periodikum otevřel všem názorům, rozesíláno ale bylo pouze přispěvatelům a participantům příslušných setkání, což značně omezilo dosah zde zveřejněných příspěvků.³⁶ Posledním Sofkovým příspěvkem k ediční činnosti v rámci ICOFOM byly *Museological News* vydávané od května 1981, které sloužily k informování členů o administrativních záležitostech a setkáních komise, přičemž z některých zde byly uveřejněny konkrétní výstupy přednášejících.

30 Zbyněk Zbyslav STRÁNSKÝ, *ICOM '89 – XV. Generální konference ICOM*, Múzeum 1990/2, s. 72.

31 Archiv Masarykovy univerzity, bývalý fond Oddělení muzeologie Ústavu archeologie a muzeologie (převzatý pracovníky univerzitního archivu), složka ICOM/ICOFOM – Dopis V. Sofky J. Jelínkovi ze dne 27. 10. 1981.

32 Museological Working Papers, in: ICOFOM: ICOM International committee for museology, <http://icofom.mini.icom.museum/publications-2/museological-working-papers/>, citováno ke dni 4. 8. 2020.

33 AMZM, fond ICOM (nezprac.), složka ICOM 79 – Vinoš SOFKA, *Summary of the Report on the Activities of the Editorial Board (EB) of ICOFOM during the period 1978-10-28 1979-10-20*, (1979).

34 B. B. SOARES, *Museology, building bridges*, s. 17–18.

35 *ICOFOM Study Series Archive*, in: ICOFOM: ICOM International committee for museology, <http://icofom.mini.icom.museum/publications-2/icofom-study-series-archive/>, citováno ke dni 4. 8. 2020.

36 Přesto ISS představují za více než třicet let své souvislé produkce dosud největší bibliografickou sbírku věnovanou muzeologii. *About ICOFOM*, in: ICOFOM: ICOM International committee for museology, <http://icofom.mini.icom.museum/welcome/welcome-to-icofom/>, citováno ke dni 4. 8. 2020.

25 P. MENSCH, *Towards a methodology of museology*.

26 Stránský byl po počátečním působení v muzejních institucích především regionálního charakteru (Český Brod, Poděbrady, Jihlava) v roce 1962 jmenován do pozice vedoucího muzeologického oddělení Moravského muzea. Současně se spolu s ředitelem Janem Jelinkem podílel na zřízení externí katedry muzeologie při brněnské univerzitě. Právě Stránský vytvořil podobu kurikula postgraduálního studia, která vycházela z jeho specifické konцепce muzeologie. Inovativní přístup stavěl na pojetí poznávací intencie oboru jako vztahu člověka ke skutečnosti, kdy člověk oproti přírozenosti změny a zániku získává, uchovává a zprostředkovává autentické reprezentace hodnot, jež následně spoluvytváří a umocňují jeho kulturní profil. Svými myšlenkami ovlivnil dobový muzeologický diskurz, kromě řady publikací a článků se podílel na přípravě vydání mezinárodního slovníku *Dictionarium museumologicum* a od roku 1986 i na pořádání Mezinárodní letní školy muzeologie. Po roce 1996 Stránský odešel na Slovensko, kde byla z jeho podnětu založena katedra ekonomuzeologie při nově vznikající Univerzitě Mateja Bela v Banské Bystrici. O něm a jeho díle viz speciální monogramatické číslo *Museologica Brunensis* 5/2, 2016; Jan DOLÁK, *The role of Z. Z. Stránský in present-day museology*, *Museologica Brunensis* 8/2, 2019, s. 15–26. Předposlední předseda dnešní ICOFOM François Mairesse Stránského označil dokonce za jednoho z nejikoničtějších představitelů první generace zakladatelů ICOFOM. Viz F. MAIRESSE, *ICOFOM and history*, s. 11.

27 Stránský v tomto směru kritizoval mizivé početní zastoupení ČSSR a fakt, že jediný účastník (J. Kubá) nemohl být do své funkce ve výboru ICOM opětovně zvolen. Archiv Masarykovy univerzity, bývalý fond Oddělení muzeologie Ústavu archeologie a muzeologie (převzatý pracovníky univerzitního archivu), složka ICOM/ICOFOM – Informace o zastoupení ČSSR na generální konferenci ICOM – Londýn 1983, Zbyněk Zbyslav Stránský, *Program (sic) working group*, s. 5 (koncept ze 16. 3. 1983).

28 Archiv Masarykovy univerzity, bývalý fond Oddělení muzeologie Ústavu archeologie a muzeologie (převzatý pracovníky univerzitního archivu), složka ICOM/ICOFOM – Informace o zastoupení ČSSR na generální konferenci ICOM – Londýn 1983, Zbyněk Zbyslav Stránský, *Program (sic) working group*, s. 5 (koncept ze 16. 3. 1983).

29 Tamtéž, s. 6.

Obr. 3: Zbyněk Zbyslav Stránský (1926–2016).

Jan DOLÁK – Jana VAVŘÍKOVÁ, Muzeolog Z. Z. Stránský:
Život a dílo, Brno 2006, s. 51.

zeu, stejně tak jako pedagogika není věda o škole a lékařství nezkoumá nemocnice). Muzejní fenomén vnímal jako skutečný projev specifického vztahu člověka k realitě, k jehož výzkumu je třeba specifických znalostí, které nezastřešuje žádná z existujících vědních disciplín.³⁸ Jeho názory vytvářely širokou debatu. Vzhledem k tomu, že Stránského koncepty byly pro většinu badatelů z jiných geografických oblastí neznámé, byla terminologie, kterou ve svých článcích a přednáškách používal, pro nedostatečnou obeznámenost silně kritizována zejména anglofonními autory. Porozumění znesnadňovaly zejména termíny „muzeál“ a „muzealita“, které neměly své ekvivalenty v anglickém jazyce. Stránský na jednu stranu osočovaný z generování filozofující muzejní teorie vyučované pouze v Brně, našel na druhé straně řadu významných příznivců (např. Waldisa Rússia, Ivo Maroević, Peter van Mensch) a následovníků, kteří muzeologickou teorii prostřednictvím ICOFOM dále šířili a řadu myšlenek brněnského muzeologa aplikovali ve výukových centrech a vzdělávacích programech. Tyto hlavní myšlenky brněnského muzeologa pak byly již odprezentovány v ISS, kde poměrně široký prostor k vyjádření vlastních názorů dostali i Josef Beneš, který zde postupně precizoval své pojednání muzeologie

zejména MuWoP a ISS, ale i některé akce pořádané ICOFOM, představovaly ve své době unikátní možnost prezentovat své muzeologické koncepce na mezinárodní platformě a zároveň byly vhodnou příležitostí pro konfrontaci vlastních názorů se zcela odlišnými zahraničními přístupy. Již v MuWoP se tak objevují dvě základní pojetí československé muzeologie – od pražského archeologa Jiřího Neustupného³⁷ spjatá s rozčleněním muzeologie na obecnou a speciální (pl.) a od Zbyňka Zbyslava Stránského, která sehrála ústřední roli v prvních letech odborných debat v ICOFOM. Stránský především odmítl pojmat muzeum jako vědecký předmět muzeologie, protože instituce sloužící určitému účelu nemůže být předmětem studia vědního oboru (argumentoval, že muzeologie není věda o mu-

chápané jako integrální součást problematiky kulturního dědictví, a také Petr Šuleř.³⁹ Zejména na jednotlivých setkáních ICOFOM se prezentoval i dlouholetý předseda Sofka, jehož příspěvky se týkaly především nutnosti teoretického poznání muzejního fenoménu prostřednictvím muzeologie, kterou považoval za vědní disciplínu. Právě řešení otázky vědeckosti muzeologie bylo ostatně signifikantní pro více východoevropských autorů působících či spolupracujících s ICOFOM (Neustupný, Stránský, Razgoň).⁴⁰

Česká stopa v ICOFOM je pak patrná i na některých dílčích projektech, z nichž patrně nejvýrazněji se projevuje na nikdy nedokončeném projektu Treatise on museology. V jeho počátcích, které se datují již do roku 1971, měla tato teoreticky koncipovaná příručka přinést potřebné informace jak akademickému prostředí, tak i muzejním pracovníkům. Její plánovaný obsah se postupně proměňoval, nicméně zástupci ICOFOM hned po svém založení cítili potřebu se v celé věci angažovat. Konkrétně se jednalo o Jana Jelínka, jenž vypracoval návrh její struktury a usiloval i o ustanovení autorského kolektivu. Zřízena byla dokonce speciální pracovní skupina ICOFOM, která měla na jejím vytvoření spolupracovat s některými dalšími komisemi ICOM.⁴¹ Úspěšnější nakonec byla participace na zpracování muzeologické terminologie, kde došlo ke spolupráci na projektu Dictionaria museologica,⁴² který vznikal pod patronací Mezinárodní komise pro dokumentaci (International Committee for Documentation, CIDOC) s cílem usoustavit terminologii užívanou v jednotlivých jazyčích a geografických oblastech. Práce na realizaci mezinárodního muzeologického slovníku, který vyšel v roce 1986, se zúčastnil i Zbyněk Zbyslav Stránský, jenž se stal členem redakční rady.⁴³ Především ve druhé polovině 80. let pak ICOFOM pořádal další akce, které zejména v podobě workshopů probíhaly i ve východní Evropě, čemuž výrazně napomohlo uvolnění politických poměrů. Chopit se nové příležitosti se rozholil i na tehdejší brněnské univerzitě a díky péči Zbyňka Zbyslava Stránského byla v roce 1987 založena Mezinárodní letní škola muzeologie (International Summer School of Museology, ISSOM). Měla sice status participativního programu UNESCO, nicméně většina z mezinárodních přednášejících byli členy ICOFOM. Mezinárodní výuka teoretické muzeologie v Brně je považována za výchozí model, který následovaly další vzdělávací programy po celém světě, což napomohlo systematizovat teoretickou muzeologii generovanou v rámci ICOFOM.⁴⁴

Závěr

Český resp. československý vliv na vývoj ICOFOM se výrazně projevil již při samotném založení organizace, přičemž primárně vycházel z potřeby rozvíjet muzeologické myšlení v užším kontaktu se zahraničím a zároveň legitimizovat postavení oboru uvnitř i vně muzejní

37 Jiří NEUSTUPNÝ, *Museology as an academic discipline*, MuWoP 1980/1, s. 28–29; *On the homogeneity of Museology*, MuWoP 1981/2, s. 46–47.

38 Srov. *Klíče k minulosti, díl Muzeologie* [CD-ROM]. Československá televize Brno, 1985. Televizní pořad.

39 Zbyněk Zbyslav STRÁNSKÝ, *Aktuální otázky muzejní terminologie*, Muzejní a vlastivědná práce 22(91)/2, 1984, s. 70. Průměrný vliv na konečnou podobu dokumentu měl i Oskar Brůža. Viz Oskar BRŮŽA – Zbyněk Zbyslav STRÁNSKÝ, *Zrod muzejní terminologie*, Muzeologické sešity 10, 1986, s. 137–172.

40 Tamtéž, s. 31.

41 B. B. SOARES, *Museology: building bridges*, s. 19–20, 24.

42 ICOFOM touto spoluprací mimo jiné pověřil významného sovětského muzeologa A. Razgoně. AMZM, fond ICOM (nezprac.), složka ICOM – Report from the 2nd meeting of the International ICOM committee for museology, s. 2 (1978).

43 Dictionarium museologicum, UNESDOC digital library, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000073356>, citováno ke dni 4. 8. 2020.

44 Tamtéž, s. 31.

obce. Příhodné podmínky pro realizaci projektu muzeologické komise se naskytly v období působení Jana Jelínka v čele ICOM (1971–1977), který muzeologii považoval za jeden z důležitých pilířů muzejní práce i prostředků k transformaci aktivit tohoto mezinárodního sdružení. K samotnému založení došlo až v roce 1977 a prvním předsedou se stal právě brněnský muzeolog, jenž usiloval především o vytvoření co nejšírší „demokratické“ platformy pro výměnu názorů založených na teoretické reflexi muzejního fenoménu. Do počátku ICOFOM a jejího základního odborného nasměrování se tak promítl myšlenkový trust řady odlišných muzeologických konceptů vzbuzujících jisté kontroverze (autonomistické tendenze některých představitelů ekomuzeologie, místy napjaté vztahy mezi členy ze západní a východní Evropy), jehož jednotící linií se však stal společný zájem o prosazení pojednání muzeologie jako vědy. Do období této tzv. první generace ICOFOM se z muzeologů českého původu nejrůzněji, ať už na základě dobových dokladů nebo vyznění současné zahraniční literatury, zapsali především Jan Jelínek, Vinoš Sofka a Zbyněk Zbyněk Zbyslav Stránský. Byť v počáteční dekadě existence ICOFOM nacházíme další výrazné participandy (např. Beneš, Šuleř), optikou uplatnění vlastních konceptů či organizačního úsilí v mezinárodním měřítku zůstávají až v pomyslné druhé linii (ač v československém měřítku patřili k předním osobnostem s odpovídající odbornou, publikační i pedagogickou činností). Zapojení do aktivit sdružení všem z nich přinášelo četné impulsy do vlastní práce, jejímž prostřednictvím seznamovali s některými závěry zahraničních autorů i československé muzejnictví. Svým originálním muzeologickým myšlením i organizačním, publikačním a edičním zapojením, a to navzdory mnoha komplikacím (problémy s uvolňováním na zasedání komise, celková nedůvěra k teoretickým koncepcím v oblasti muzejnictví), dokázali v rámci ICOFOM iniciovat a udržet výměnu muzeologických myšlenek napříč tehdy bipolárně rozdeleným světem.

Summary

Czech Footprint in the Establishment and Initial Development of the International Committee for Museology ICOFOM

The International Committee for Museology (ICOFOM) was established in 1977 with a significant contribution of representatives of Czechoslovak museology. The establishment of the committee was the result of their long-term efforts to develop museological thinking in closer contact with foreign countries, thus legitimizing the position of the field inside and outside the then museum community. Appropriate conditions for the implementation of the project did not occur until the end of Jan Jelínek's tenure at the head of the International Council of Museums (1971–1977), who considered museology to be one of the important pillars of museum work and a means to transform the activities of this international association of museum workers. As the first chairman of ICOFOM, Jelínek subsequently sought to create a broad democratic platform for the exchange of views based on theoretical reflection on the museum phenomenon, promoting, as a unifying line, the perception of museology as a scientific discipline. In addition to Jan Jelínek, Vinoš Sofka and Zbyněk Zbyněk Zbyslav Stránský, the museologists of Czech origin, made a significant contribution to the period of the so-called first generation. With their original museological thinking as well as organizational, publishing, and editorial involvement, despite many complications (problems with being released to the committee meeting, general distrust of theoretical concepts in the field of museology), ICOFOM was able to initiate and maintain an exchange of museological ideas across the bipolar world. In addition, involvement in the activities of the association brought numerous impulses to their own work, through which the Czechoslovak representatives acquainted museum workers, who had very limited access to foreign production, with some conclusions of foreign authors.